

Küresel Bir Sorun: Kayıtdışı Ekonomi

Ramazan KILIÇ*
Özer ÖZÇELİK**

Özet: Kayıtdışı ekonominin boyutları dikkate alındığında bu sorunun bütün ekonomileri tehdit eder boyutlara ulaştığı gözlemlenmektedir. Ancak bu sorunun boyutları ile ilgili olarak; gelişmiş, geçiş ve az gelişmiş ülkelerde farklı araştırmacılar tarafından farklı yöntemlerle çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışma; bu farklı ölçme yöntemlerini bir arada değerlendirerek genel bazı sonuçlara ulaşmayı hedeflemiştir. Bu nedenle öncelikle gelişmiş ülkelerde, sonra geçiş ülkelerinde daha sonra da gelişmekte olan ülke ekonomilerinde kayıtdışı ekonominin boyutları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kayıtdışı ekonomi, gelişmiş ülkeler, geçiş ekonomileri, az gelişmiş ülkeler.

A Global Problem: Underground Economy

Abstract: When the dimensions of underground economy are taken into attention, it is observed that that problem has been reached to dimensions that threaten all countries in the World. However, related with the dimensions of this problem, in developed countries, in transition countries and in less developed countries, many different studies have been made by different researchers and different methodologies. This study's aim is to evaluate these different methodologies together and tried to find some general conclusions. Because of this reason, dimensions of underground economy were analyzed based especially on developed countries, transition countries finally in developing countries criteria.

Keywords: Underground economy, developed countries, transition economies, less developed countries.

GİRİŞ

Kayıtdışı ekonomi yapılmakta olan faaliyetlerin doğası ve farklılığı gereği, net ve açık bir tanıma sahip değildir (Bonjean ve Chambas, 2003). Kayıtdışı ekonomi kavramına ilişkin terminolojideki karmaşıklık da aynı şekilde tanımlanmasında karşılaşılan zorluklara ilişkin bir gösterge niteliğindedir. Kayıtdışı ekonomiyi anlatmak için literatürde 20'den fazla kelime kullanılmaktadır (Aktan, 2000; Gyls, 2005)¹.

* Yrd. Doç.Dr, Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü.

** Arş.Grv, Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü.

¹Kara Ekonomi, Gizli Ekonomi, Yasadışı Ekonomi, Yeraltı Ekonomisi, Gayri Resmî Ekonomi, Gölge Ekonomi, Gizli Kapaklı Ekonomi, İkinci Ekonomi, Resmî Olmayan

Türkçe yazında kayıtdışı ekonomi; temel olarak, gayri safi milli gelir hesaplarını elde etmede kullanılan, bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen, gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümü olarak tanımlanmıştır (Derdiyok, 1993). Yabancı yazında ise, kayıtdışı ekonomiyi en iyi anlatan tanımlamayı Schneider ve Enste yapmıştır. Schneider ve Enste'ye (2000) göre; kayıtdışı ekonomi, resmi GSMH içinde yer almayan ve GSMH'ya katkıda bulunmayan ekonomik faaliyetlerin tümüdür. Literatürde yapılan tanımlamalar dikkate alındığında, kayıtdışı ekonominin en önemli karakteristik özelliğinin, istatistiksel raporlarda görünmemesi olduğu söylenebilir (Eilat ve Zinnes, 2002).

Kayıtdışı ekonominin temel özellikleri göz önüne alındığında; kayıtdışı faaliyetlerin, enformel ekonomik faaliyetler ve yasadışı ekonomik faaliyetler olarak iki şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Söz konusu ekonomik faaliyetlerin bazıları yasa tarafından suç olarak sayılmasa bile, yapılan eylem sonuç itibarıyla kayıtdışılığa sebep olabilmektedir (Özçelik ve Özcan, 2006). Ancak; bu çalışmada kayıtdışı ekonomi kavramı, spesifik bir tanımlamadan ziyade, genel perspektiften ele alınmaya çalışılacaktır.

KAYITDIŞI EKONOMİ SORUNSAĞI

Kayıtdışı ekonominin olumsuz etkilerinin varlığını savunanlar arasında belli bir fikir birliğı olmamakla birlikte olumsuz etkileri; ekonomik göstergeler üzerindeki etkileri, gelirler üzerindeki etkileri ve rekabet üzerindeki etkileri olmak üzere üç kategoride incelenebilir (Özçelik ve Özcan, 2006).

GSMH ve milli gelire ilişkin rakamlar, bir ülke ekonomisinin durumunu yansıtan en önemli makroekonomik göstergelerdir. Ancak; kayıtdışı ekonomik faaliyetler bu göstergelerin sapmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla hatalı göstergeleri referans olarak alan politika yapımcılar yanlış sonuçlarla karşılaşabileceklerdir (Özsoylu, 1996). Böylelikle kayıtdışı faaliyetler ekonomi politikalarının beklenen seyirinden sapmasına sebep olurken, ekonomiyi de olumsuz yönde etkileyebilecektir.

Genel anlamda en yaygın ve geniş kayıtdışı faaliyet, kaçak çalışma ile işgücü sektöründe ortaya çıkmaktadır. Kaçak çalışma bir yandan işgücü rakamlarını ve dolayısıyla hükümetin istihdam politikalarını yanlış yönlendirirken, diğer yandan da, işgücü sektöründen alınması hedeflenen vergi gelirlerinde de kayıplara yol açabilecektir (Eilat ve Zinnes, 2002).

Ekonomi, Görünmez Ekonomi, Marjinal Ekonomi, Kayıtsız Ekonomi, Düzensiz Ekonomi, Beyandışı Ekonomi, Gözlemdışı Ekonomi, Paralel Ekonomi, Gri Ekonomi, Nakit Para Ekonomisi, İkili Ekonomi, Alt Ekonomi, Alacakaranlık Ekonomisi, Ayışığı Ekonomisi

Bununla birlikte resmi işlerinin yanında kayıtdışı alanda faaliyet gösteren işgörenler, bu faaliyetlerinden dolayı resmi işlerinde de verim kayıplarına uğramaktadırlar (Özsoylu, 1996).

Diğer bir sorun ise, kayıtdışı faaliyette bulunan birimlerin yerli paradan kaçmalarıdır. Kayıtdışı alanda faaliyette bulunan ekonomik birimlerin, enflasyon vergisinden korunmak amacıyla efektif yabancı para talep etmeleri ve yerli paradan kaçmaları, bir yandan kur makası sorununu büyütürken, diğer yandan da, devletin ekonomi politikalarına olan güveni azaltmaktadır (Özçelik ve Özcan, 2006).

Başka bir görüşte, kayıtdışılığın devlet gelirleri üzerindeki olumsuz etkileri bulunduğunu öne sürmektedir. Devletin en önemli geliri olan vergilerin, kayıtdışı faaliyetler dolayısıyla erozyona uğraması, makroekonomik yapıda olumsuz tetiklenmelere ve sosyal refah devletinden ödünler verilmesine yol açabilir. Kayıtdışı faaliyetlerin devletin vergi tahsilâtını azaltması sonucunda artan bütçe açıkları, doğrudan veya dolaylı vergiler ile yine vergi mükelleflerine dönecektir. Mükellefler de vergi yüklerindeki artışlar karşısında kayıtdışı faaliyetlerini artırarak kısır döngüyü biraz daha kuvvetlendireceklerdir (Çetintaş ve Vergil, 2003).

Diğer yandan, kayıtdışı ekonomik faaliyetler, işletmeler arasındaki rekabeti olumsuz yönde etkileyen önemli faktörlerden birisidir. Kayıtdışı alanda faaliyet gösteren işletmeler, diğerlerine göre daha az vergi ödedikleri veya hiç vergi ödemedikleri için rekabet üstünlüğüne sahip olmaktadır. Bu durum da, bir yandan kayıtdışı ekonominin büyümesine yol açarken, diğer yandan da ahlaki yozlaşma ve devlete olan güvenin azalmasına sebep olmaktadır (Karlinger, 2006). Bireylerin ekonomik ve siyasi sisteme olan güvenlerinin kayıp olması, piyasa ekonomisinin temelini oluşturan sosyal ahlak olgusunun da erozyona uğramasıyla sonuçlanmaktadır.

KAYITDIŞI EKONOMİNİN ÖLÇÜLMESİ

Kayıtdışılık bütün ekonomiler için bir tehdit unsurudur. Ancak; kayıtdışı ekonomi ülkelerin gelişme seviyesi ile doğrudan ilgili bir olgudur. Bu nedenle az gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş ülkelere oranla daha yüksek boyutlara ulaşan önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Kayıt altına alınamayan faaliyetler; ekonomik, politik, kültürel ve diğer faktörlerin etkileşimleri sonucunda ortaya çıkmakta ve bu faaliyetler ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu nedenle kayıtdışı ekonominin boyutlarının saptanması aşamasında ülkeler kendi özelliklerini göz önünde bulundurarak yöntem belirlemek durumundadırlar.

Kayıtdışı ekonominin nispi büyüklüğünü tespit etmek için birçok yöntem geliştirilmiştir. Geliştirilen yöntemler birden fazla varsayıma dayanmaktadır. Varsayımların değiştirilmesi kullanılan yöntemler aynı olsa bile sonuçların farklı olmasına yol açacaktır. Bu yüzden kayıtdışı ekonominin tahminine yönelik olarak yapılan çalışmalarda, çalışma kapsamının çok iyi belirlenmesi ve varsayımların olabildiğince gerçekçi belirlenmesi gerekmektedir (İlgin, 2002). Literatürde kayıtdışı ekonominin ölçümüne yönelik temelde doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki yöntem bulunmaktadır. Tablo 1’de kayıtdışı ekonomiyi tahmin etmede kullanılan ölçme metotları ve bu metotların özellikleri gösterilmektedir.

Tablo1. Kayıtdışı Ekonomiyi Ölçmeye Yönelik Metotlar

METOT	Bütün ekonomik faaliyetlerin elektrik tüketimi ile ÖZELLİKLERİ ilişkilendirilerek hesaplanmaktadır.
DOĞRUDAN YÖNTEMLER	Bu yöntemler farklılıkların kayıtdışı ekonomiyi ölçme koşullarına bağlıdır. Resmî dilin dışında kayıtdışı tüketim gerçekçi olarak bulunup hesaplanmadığı bu sektördeki elektrik tüketiminin kayıtdışı ekonomiyi oluşturduğunu savunur.
Fiziksel Girdi (Elektrik Tüketimi) Yaklaşımı Anket Yöntemi	Yönerge ile ilgili yaklaşımlardan yapılmayan kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin büyüklüğü ölçülür ve açıklanır ve tümünden eşanlı olarak
Vergi Denetimi Yöntemi	DOLAYLI YÖNTEMLER
MIMIC Model Yaklaşımı	Özellikleri tahesiplenmesinde gözlemlenen göstergeler, türeten ve sağlanan bir yapı üzerinden karşılaştırılarak aralarında oluşan farkın kayıtdışı ekonomiden kaynaklandığını savunur.
GSMH Yaklaşımı	Nüfusun, sivil işgücü arzının ve istihdamın zaman içerisindeki gelişim seyri yani resmi sektöre katılım ile gerçek oran arasındaki fark ölçülür.
İstihdam Yaklaşımı	Parasal büyüklüklerdeki gelişmeler ile kayıtdışı ekonomi arasında ilişki kurularak, sadece parasal kayıtdışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Bu yaklaşımda nakit para kullanılmadan gerçekleştirilen faaliyetler ile parasal olmayan ev ekonomisi faaliyetleri kapsam dışı bırakılmaktadır.
Parasalıcı Yaklaşım - Basit Nakit Para Oranı Yöntemi - Değiştirilmiş Nakit Para Oranı Yöntemi - Ekonometrik Yöntem (Tanzi Metodu) - İşlem Hacmi Yöntemi	

Kaynak: Özer Özçelik ve S. Emre Özcan (2006). “Kayıtdışı Ekonominin Sebepleri, Etkileri, Ölçümü ve Türkiye Örneği”, ed. S. Aydın içinde *Yolsuzluk – nedenleri, etkileri, çözüm yolları-*, Ankara: Turhan Kitabevi: 165-196’den derlenerek oluşturulmuştur.

Çalışmamızda dünya ölçeğinde tüm ülkelerin ekonomik verilerine sağlıklı bir şekilde ulaşılabilmesi mümkün olmadığından gelişmiş, gelişmekte olan ve geçiş ülkeleri şeklinde bir ayırım yapılmaktadır. Çalışma genel itibari ile bir meta analiz olduğu için bu ayırım içerisinde de tüm ekonomiler incelenmeyip, ekonomik verilerine kolayca ulaşılabilen ülkeler seçilmiştir. Bu konuda Türkiye ile ilgili birçok çalışma yapılmış olduğundan Türkiye’de ki kayıtdışı ekonominin boyutları kapsam dışı bırakılmıştır.

Gelişmiş ülke ekonomilerinde, geçiş ülkeleri ekonomilerinde ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerindeki kayıtdışı ekonominin boyutları yukarıda anlatılan ölçme metotları ışığında saptanmaya çalışılacaktır.

GELİŞMİŞ ÜLKELERDE KAYITDIŞI EKONOMİ

Gelişmiş ülkelerde, kayıtdışı ekonominin önemli boyutlarda olduğu kabul edilmektedir. Ancak; gelişmiş ülkelerdeki kayıtdışı ekonominin büyüklüğü, gelişmekte olan ülkelerdeki ve geçiş ekonomilerindeki ekonomilerden daha küçüktür. Gelişmiş ülkelerde GSMH’nın %8’i ile %30’u arasında kayıtdışı ekonomi oranı tespit edilmiştir. Bu tahminler gelişmiş ülkelerde de kayıtdışı ekonominin boyutunun dikkate değer düzeylerde olduğunu göstermektedir (Fleming ve diğerleri, 2000).

Güney Avrupa ülkeleri kayıtdışı ekonominin büyüklüğü açısından gelişmiş ülkeler içerisinde ön sıralarda yer almaktadır. Bu durum, sözkonusu ülkelerdeki yüksek vergi oranlarının bireyleri kayıtdışılığa itmesinden kaynaklanmaktadır (Fleming ve diğerleri, 2000).

Aşağıda ekonomik verilerine kolaylıkla ulaşılabilen ve kayıtdışı ekonominin ölçümüne yönelik birçok çalışmanın yapıldığı gelişmiş ülkelerdeki kayıtdışı ekonomi olgusu incelenecektir.

ABD’de Kayıtdışı Ekonomi

ABD’de 1943 yılından itibaren vergiler, ücret ve maaşlar üzerinden direkt olarak kesilmektedir. Bu durum gelirin düşük gösterilmesini engellemektedir. Yasal oranlarla, gelir miktarından düşülmesine izin verilen harcamaların listesinin tutulduğu cetvel yardımı ile vergi yükünü azaltma şansı bulunmaktadır. IRS’e (International Revenue Service – Uluslararası Gelir Servisi) göre, vergi mükellefleri sadece vergi kaçırmakla kalmayıp kanunun açıklarından da çok iyi faydalanmaktadır (Altuğ, 1999). Amerikan vatandaşları vergi kaçakçılığı karşısında, hırsızlık gibi diğer yasadışı faaliyetlere göre daha az suçluluk duymaktadırlar (Frey, 1994).

Kayıtdışı ekonomi ile ilgili olarak ABD’de yapılan çalışmaların ilki Cagan (1958) tarafından yapılmıştır. Cagan’ın yöntemini genişleten Feige, Gutmann ve Tanzi’nin çalışmaları da ABD’de kayıtdışı ekonominin büyüklüğünü ölçmeye yönelik yapılan çalışmalara örnektir.

Feige’nin (1977) ABD’de kayıtdışı ekonominin ölçümü konusunda yapmış olduğu çalışmanın metodu Fisher’in mübadele denkleminde gelmektedir ($MV=PT$). PT, toplam işlemleri gösterirken; MV ise toplam ödemeleri göstermektedir. Toplam işlemler ile toplam ödemeler arasındaki fark ise kayıtdışı ekonomiyi vermektedir ($MV-PT = \text{Kayıtdışı Ekonomi}$). Buna göre Feige; 1976’da kayıtdışı ekonomi oranını %19.1 bulurken, 1978’de ise %26.6 bulmuştur (Feige, 1977).

Gutmann’ın (1979) yapmış olduğu çalışmada 1976 yılı verileri ile ABD milli gelirinin % 10’u oranında kayıtdışılık olduğunu tahmin etmiştir. 1981 verileri ile yaptığı çalışmada ise, kayıtdışı ekonominin büyüklüğünün GSMH’nin %14-15’i olduğunu bulmuştur (İlgin, 1999).

Tanzi’nin yapmış olduğu çalışmada ise 1980’de % 4.5 oranında kayıtdışılık tespit edilmiştir. Tanzi çalışmasında, ABD’de kayıtdışı ekonominin II. Dünya Savaşı yıllarında en yüksek olduğunu tespit etmiştir. Zilberfarb (1986) ise kayıtdışı ekonominin büyüklüğünün %11 olduğunu belirtmiştir (İlgin, 1999).

Paglin (1994) ise hane halkı gelir ve harcama raporlarını kullanarak tahminde bulunmuştur. Paglin; 1991 yılındaki harcama ve gelir arasındaki farkı 315 milyon dolar olarak bulmuş ve bu oranın gerçek rakamdan çok düşük bir oranda olduğunu söylemiştir. Hane halklarının gelirlerinin %4’lük bir kısmını hiç harcamadıklarını belirtmiş ve bunun tahminlere dâhil edilmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Paglin, 1991’de kayıtdışı ekonominin GSMH’ya oranının %8.1, 1992’de ise %8 olduğunu bulmuştur (Paglin, 1994).

Bu konuda ABD ekonomisi için yapılmış bazı çalışmalar aşağıdaki Tablo 2. üzerinde gösterilmektedir.

Tablo 2: ABD İçin Yapılmış Kayıtdışı Ekonomi Tahminleri

Araştırmacı	Çalışmanın Yapıldığı Zaman Dilimi	Kayıtdışı Ekonominin Tahmini Büyüklüğü (%)	Yöntem
Gutmann	1976	10	Basit Nakit Para Oranı
Gutmann	1993	14	Geliştirilmiş Nakit Para Oranı
Tanzi	1980	6,1	Ekonometrik Yöntem
Zilberfarb	1986	11	Ekonometrik Yöntem
Simon ve Witte	1980	6-11	Doğrudan Yöntemler
O'Neill	1981	6,5	-----
McCrohan ve Smith	1981	11	Anket Yaklaşımı
Feige	1978	26,6	İşlem Hacmi
Feige	1982	49	İşlem Hacmi
Porter ve Bayer	1982	27,1	Basit Parasal Oran Yöntemi
Porter ve Bayer	1981	56,9	Geliştirilmiş Parasal Oran
Porter ve Bayer	1982	67,7	İşlem Hacmi
Smith ve diğ.	1981	1,5	Anket Yaklaşımı
Lacko	1990	10,5	Fiziksel Girdi Yaklaşımı
Johnson ve diğ.	1990-1993	13,9	Para Talebi Yaklaşımı
Schneider ve Enste	1990-1993	8,2	Para Talebi Yaklaşımı
Paglin	1992	8	Anket Yaklaşımı
Schneider	2000	8,7	MIMIC Yöntemi
Schneider	2002	8,7	MIMIC Yöntemi
Schneider	2003	8,7	MIMIC Yöntemi

Kaynak: Feige (1977), Igin (1999), Paglin (1994), Johnson ve diğerleri (1998), Schneider ve Enste (2000) ve Schneider (2005)'deki verilerden oluşturulmuştur.

İngiltere'de Kayıtdışı Ekonomi

İngiltere'de vergi sistemi diğer ülkelere göre daha oturmuş bir görüntü vermektedir. Vergi mükelleflerinin gerek vergi bilinci kavramından ne anlaması gerektiğini bilmesi, gerekse vergi ödemelerinin idari yapıdaki esnekliklerle kolaylaştırılmış olması önemlidir. Ancak son dönemlerde vergiye, özellikle baş vergisi olarak bilinen *poll tax*'e karşı aşırı bir tepki oluşmuştur (Üzeltürk, 2004). Bu tepkilerin sonucu olarak İngiltere'de kayıtdışı ekonomik faaliyetlerde yıllar itibari ile bir artış gözlemlenmektedir.

İngiltere için, Dilnot ve Morris (1981) aile harcamalarını inceleyerek kayıtdışı ekonomiyi tahmin etmeye çalışmışlardır. Eğer bir aile; gelirinin %20'sinden daha fazla oranda harcamada bulunuyorsa, bu ailenin kayıtdışı

bir geliri olduğunu kabul etmişlerdir. Buna göre 1977 yılında kayıtdışı ekonominin GSMH'nin %2,3'ü ile %3'ü oranında olduğunu tespit etmişlerdir. Ancak Dilnot ve Morris'in çalışmalarında, ailelerin %30'u geliri hakkında bilgi vermemişlerdir. Bu ailelerinden bir kısmının kayıtdışı ekonomiye dâhil geliri olduğu varsayılırsa bulunulan bu oran %6 ile %8 arasında çıkabilir (O'Higgins, 1989).

Mathews (1981) ise; 1973 yılını baz aldığı çalışmasında işsizlik ve gelir vergisi değişkenlerini ele alarak kayıtdışı ekonomiyi 1979 yılı için %3 ile %10.9 arasında tespit etmiştir (O'Higgins, 1989).

Feige ise, işlem hacmi yaklaşımı ile 1979'da kayıtdışı ekonominin GSMH'nin %14.5'i oranında olduğunu belirtmektedir (Feige, 1981).

İngiltere ekonomisi için kayıtdışı ekonominin ölçümü konusunda yapılmış olan bu çalışmalar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3: İngiltere İçin Yapılmış Kayıtdışı Ekonomi Tahminleri

Araştırmacı	Çalışmanın Yapıldığı Zaman Dilimi	Kayıtdışı Ekonominin Tahmini Büyüklüğü (%)	Yöntem
Dilnot ve Morris	1977	2 - 3	Hane Halkı Harcama Anketi
Dilnot ve Morris	1981	3	GSMH Yaklaşımı
Macafee	1977	4,5	GSMH Yaklaşımı
Macafee	1982	1,5	GSMH Yaklaşımı
Mathews	1978	7,8	-----
Mathews	1981	15,9	-----
Feige	1979	14,5	İşlem Hacmi
Bhattacharyya	1960	3,8	Ekonometrik Yöntem
Bhattacharyya	1984	7,6	Ekonometrik Yöntem
Schneider ve Enste	1990	13,1	Fiziksel Girdi Yaklaşımı
Schneider ve Enste	1990-1993	11,2	Para Talebi Yaklaşımı
Johnson ve diğerleri	1990-1993	7,2	Para Talebi Yaklaşımı
Mathews	1979	3-10,9	Para Talebi Yaklaşımı
Schneider	2000	12,7	MIMIC Yöntemi
Schneider	2002	12,5	MIMIC Yöntemi
Schneider	2003	12,3	MIMIC Yöntemi

Kaynak: Feige (1981), O'Higgins, (1989), Johnson ve diğerleri (1998), Ilgın (1999), Schneider ve Enste (2000) ve Schneider (2005)'deki verilerden oluşturulmuştur.

İtalya'da Kayıtdışı Ekonomi

Büyük ve gelişmekte olan bir kayıtdışı ekonominin varlığı, 1970'lerden itibaren İtalyanların yaşamına etki etmektedir. İtalya'da çalışan resmi işgücününün (20 milyon kişi) % 10'unun ikinci bir işte kayıtdışı olarak çalıştığı düşünülmektedir (Altuğ, 1999).

İtalya'da özellikle vergilere karşı bazı dönemlerde ciddi direnişler gözlenmiştir. Örnek olarak, 1980 yılında vergi kaybı nedeni ile getirilen fatura sistemine karşı bir grev yapılmıştır. Ayrıca 1990'lı yıllarda yapılan temiz eller operasyonu ile yasadışı faaliyetlerin kaynağı olan mafyaya darbe vurulmuştur (Altuğ, 1999).

İtalya Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün (ISTAT) verileri ve Tanzi yöntemini kullanan Bovi, 1980–1997 yıllarını kapsayan çalışmasında, İtalya'daki kayıtdışı ekonominin tahmini boyutlarını %21.2 - %22.6 arasında bulmuştur (Bovi, 2004).

Contini (1989), İtalya'da kayıtdışı ekonomiyi ölçmek için istihdam yaklaşımını kullanmıştır. Bu yöntem İtalya'nın kayıtdışı ekonomisini ölçmek için pek çok kez kullanılmıştır. Contini; kayıtdışı istihdamın toplam istihdama oranını 1970'lerin sonları için yapmış olduğu çalışmada 1976'da %8.9 ve 1977'de %9.8 arasında olduğunu bulmuştur. Bu değişimin sebebini de; İtalya için yapılan çalışmaların çoğunun, kayıtdışı ekonominin boyutunu istihdam edilen işçi sayıları yolu ile tespit etmeye çalışmasından kaynaklandığını söylemiştir (Contini, 1998).

İtalya için kayıtdışı ekonominin ölçümü konusunda yapılmış olan çalışmalar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 4: İtalya İçin Yapılmış Kayıtdışı Ekonomi Tahminleri

Araştırmacı	Çalışmanın Yapıldığı Zaman Dilimi	Kayıtdışı Ekonominin Tahmini Büyüklüğü (%)	Yöntem
Contini	1977	9,8	İstihdam Yaklaşımı
Martino	1975	25 – 35	Anket Yaklaşımı
Saba	1978	30	Parasal Yaklaşım
Gaetani ve D'arogana	1980	10 – 20	İstihdam Yaklaşımı
Schneider ve Enste	1990	19,6	Fiziksel Girdi Yaklaşımı
Schneider ve Enste	1990–1993	24	Para Talebi Yaklaşımı

Johnson ve diğerleri	1990–1993	20,4	Para Talebi Yaklaşımı
Bovi	1980–1997	21,2 – 22,6	Ekonometrik Yaklaşım
Schneider	2000	27,1	MIMIC Yöntemi
Schneider	2002	27,0	MIMIC Yöntemi
Schneider	2003	26,2	MIMIC Yöntemi

Kaynak: Contini (1989), Johnson ve diğerleri (1998), Ilgın (1999), Schneider ve Enste (2000), Bovi (2004) ve Schneider (2005)'deki verilerden oluşturulmuştur.

Almanya'da Kayıtdışı Ekonomi

Almanya'da da kayıtdışı ekonomik faaliyetler ülke ekonomisi üzerinde büyük yükler doğurmaktadır. Bununla mücadele için, bütün ülkelerde olduğu gibi hem idari hem de hürriyeti bağlayıcı cezalar verilmektedir (Üzeltürk, 2004).

Almanya için Kirchgassner, 1955–1980 yılları arası kayıtdışı ekonominin büyüklüğünü Tanzi metodu ile tahmin etmeye çalışmıştır. Bu çalışmada 1960 yılı için kayıtdışılığın boyutunu %0.1 – 1.4 arasında tahmin ederken 1980 yılı için %8.6 – 14.6 arasında bulmuştur (Kirchgassner, 1983).

Broesterhuizen; yapmış olduğu çalışmalarda Almanya'da kayıtdışı ekonominin boyutlarının tahmininde bulunmuştur. 1974 yılı verileri ile GSMH yaklaşımına göre %4.8, 1978 yılı verileri ile istihdam yaklaşımına göre %37.5, ve 1980 yılında işlem hacmi yaklaşımına göre %27.5 oranında kayıtdışılık tespit etmiştir (Ilgın, 1999).

Langfeldt (1989), kayıtdışı ekonomiyi ölçmede Feige'nin para talebi yaklaşımını benimsemiştir. Bu yaklaşıma göre 1979 için % 24, 1980 için ise GSMH'nın %27'si oranında bir kayıtdışılık bulmuştur (Langfeldt, 1989).

Schneider ve Enste (2000) ise; 1990 yılı verilerine göre elektrik tüketimi yaklaşımına göre % 14.6 oranında, 1990–1993 ortalamasına göre para talebi yaklaşımı ile %12.5 oranında kayıtdışı ekonominin olduğunu söylemektedirler (Schneider ve Enste, 2000).

Johnson ve diğerleri'nin (1998), 1990–1993 yılları arası için yapmış oldukları para talebi yaklaşımına göre kayıtdışı ekonomi tahminleri GSMH'nın % 10,5'idir (Johnson ve diğerleri, 1998).

Mummert ve Schneider ise 2002 yılındaki para talebi yaklaşımı ile yapmış oldukları tahminde, kayıtdışı ekonominin %16.5 oranında olduğunu belirtmektedirler (Mummert ve Schneider, 2002).

Almanya için kayıtdışı ekonominin ölçümü konusunda yapılmış olan bazı çalışmalar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 5: Almanya İçin Yapılmış Kayıtdışı Ekonomi Tahminleri

Araştırmacı	Çalışmanın Yapıldığı Zaman Dilimi	Kayıtdışı Ekonominin Tahmini Büyüklüğü (%)	Yöntem
Broesterhuizen	1974	4,8	GSMH Yaklaşımı
Broesterhuizen	1978	37,5	İstihdam Yaklaşımı
Broesterhuizen	1980	27,5	İşlem Hacmi Yaklaşımı
Kirchgassner	1980	8.6–14.6	Tanzi Yaklaşımı
Langfeldt	1980	3,7	Para Talebi Yaklaşımı
Schneider ve Enste	1990	14,6	Elektrik Tüketimi Yaklaşımı
Schneider ve Enste	1990–1993	12,5	Para Talebi Yaklaşımı
Johnson ve diğerleri	1990–1993	10,5	Para Talebi Yaklaşımı
Mummert ve Schneider	1980–1997	16,5	Para Talebi Yaklaşımı
Schneider	2000	16,0	MIMIC Yöntemi
Schneider	2002	16,3	MIMIC Yöntemi
Schneider	2003	16,8	MIMIC Yöntemi

Kaynak: Kirchgassner (1983), Langfeldt (1989), Ilgın (1999), Schneider ve Enste (2000), Johnson ve diğerleri (1998), Mummert ve Schneider (2002) ve Schneider (2005)'deki verilerden oluşturulmuştur.

Hollanda'da Kayıtdışı Ekonomi

Broesterhuizen'in Hollanda ekonomisi üzerinde yapmış olduğu çalışmada, kayıtdışı ekonominin büyüklüğü 1979 yılı için %4.8 oranında tahmin edilmiştir. Broesterhuizen, GSMH'daki sahtekârlığı incelemiş ve bu sahtekârlığın vergi otoritelerine bildirilmeyen gelirlerden kaynaklandığını belirlemiştir. Ancak burada yasadışı faaliyetlerden elde edilen gelirleri bu sahtekârlık kapsamına almamaktadır (Broesterhuizen, 1989).

Schneider ve Enste'nin 1990 yılı için yapmış olduğu çalışmada fiziksel girdi metodu ile kayıtdışı ekonominin tahmini büyüklüğü % 13.4 bulunmuştur. Yine aynı araştırmacılar tarafından 1990–1993 yılları arası nakit para talebi yaklaşımına göre yapılan tahminde kayıtdışı ekonominin büyüklüğü 12.7 olarak belirlenmiştir (Schneider ve Enste, 2000). Aynı

dönem için Johnson ve diğerleri (1998), aynı yaklaşımla kayıtdışı ekonominin boyutunu %11.7 bulmuşlardır (Johnson ve diğerleri, 1998). Hollanda için yapılan bu çalışmalar aşağıdaki tablo üzerinde verilmektedir.

Tablo 6: Hollanda İçin Yapılmış Kayıtdışı Ekonomi Tahminleri

Araştırmacı	Çalışmanın Yapıldığı Zaman Dilimi	Kayıtdışı Ekonominin Tahmini Büyüklüğü (%)	Yöntem
Broesterhuizen	1979	4,8	GSMH Yaklaşımı
Schneider ve Enste	1990	13,4	Elektrik Tüketimi Yaklaşımı
Schneider ve Enste	1990–1993	12,7	Para Talebi Yaklaşımı
Johnson ve diğerleri	1998	11,7	Para Talebi Yaklaşımı
Schneider	2000	13,1	MIMIC Yöntemi
Schneider	2002	13,0	MIMIC Yöntemi
Schneider	2003	12,8	MIMIC Yöntemi

Kaynak: Broesterhuizen 1989), Schneider ve Enste (2000), Johnson ve diğerleri (1998) ve Schneider (2005)'deki verilerden oluşturulmuştur.

Kanada'da Kayıtdışı Ekonomi

Kanada'da da kayıtdışı ekonomik faaliyetler, ekonomi üzerinde dengesizliklere yol açmakta ve tartışmalara sebep olmaktadır. Kanada Gelir İdaresi kayıtdışı ekonominin önlenmesi için en önemli konunun adil ve eşit bir vergi sistemi olduğunu belirtmektedir (Üzeltürk, 2004)

Araştırmacılar Kanada ekonomisi ile ilgili verilere kolay ulaşabildiği için literatürde Kanada'nın kayıtdışı ekonomisinin büyüklüğüne yönelik olarak birçok çalışma bulunmaktadır.

Ethier (1985), milli hesaplardaki gelir ve giderlerdeki farklardan yola çıkarak yapmış olduğu çalışmada Kanada'nın 1969–1980 yılları arası kayıtdışı ekonomisinin büyüklüğünü ölçmeye çalışmıştır. Ethier, 1969 yılı için %29.4, 1975 yılı için %19.6 ve 1980 yılı için ise %15.5 oranında bir kayıtdışılık bulmuştur. Ethier, parasal büyüklükleri ele alarak yaptığı ölçümde ise 1973 yılı için %6, 1977 için % 8.4 ve 1981 için % 5.9 oranında bir kayıtdışılık tahmin etmiştir (Ethier, 1985).

Berger (1986), kayıtdışılığı belgelendirilmemiş ve kayıt altına alınmamış faaliyetler olarak tanımlamakta ve ölçümlerini bu tanımdan yola çıkarak yapmaktadır. Berger, milli hesapların gelir ve harcama taraflarını ele alarak

yapmış olduğu ölçümde 1981 yılı için kayıtdışı ekonominin büyüklüğünü %3.5 olarak bulmuştur (Berger, 1986).

Mirus ve diğerleri (1994), kayıtdışı ekonomiye vergiden kaçınmayı ele alan bir perspektifle yaklaşmışlardır. Mirus ve diğerleri; Kanada için kayıtdışı ekonominin ölçümünü üç farklı parasal yaklaşımla yapmışlardır. İlk olarak nakit para talebi oranına göre ölçüm yapmışlar ve 1980 yılı için %13.5, 1985 yılı için %25.9 ve 1990 yılı için %29.7 oranını bulmuşlardır. İkinci olarak Feige'nin işlem hacmi yaklaşımını ele alarak bir ölçüm yapmışlar ve 1984 yılı için %23.9'luk bir oran elde etmişlerdir. Üçüncü olarak Tanzi'nin ekonometrik yöntemini kullanarak ölçümde bulunmuşlar ve 1990 yılı için %14.6 oranında bir kayıtdışılık bulmuşlardır (Mirus ve diğerleri, 1994).

Kanada için kayıtdışı ekonomiyi tahmine yönelik olarak yapılan çalışmaların sonuçları aşağıdaki tabloda verilmektedir:

Tablo 7: Kanada İçin Yapılmış Kayıtdışı Ekonomi Tahminleri

Araştırmacı	Çalışmanın Yapıldığı Zaman Dilimi	Kayıtdışı Ekonominin Tahmini Büyüklüğü (%)	Yöntem
Mirus ve Smith	1990	29,7	Basit Nakit Para Oranı Yaklaşımı
Mirus ve Smith	1984	23,9	İşlen Hacmi Yaklaşımı
Mirus ve Smith	1990	14,6	Ekonometrik Yaklaşım
Mirus	1980	14,1	Geliştirilmiş Nakit Para Oranı Yaklaşımı
Berger	1981	3,5	Anket Yaklaşımı
Ethier	1981	5,9	Ekonometrik Yaklaşım
Fortin ve diğerleri	1986	1,4	Anket Yaklaşımı
Karoleff ve diğerleri	1984	19,3	Basit Nakit Para Oranı Yaklaşımı
Karoleff ve diğerleri	1990	21,6	Geliştirilmiş Nakit Para Oranı Yaklaşımı
Karoleff ve diğerleri	1990	14,6	Ekonometrik Yaklaşım
Pouftis	1990	7,4–13	Geliştirilmiş Nakit Para Oranı Yaklaşımı
Spiro	1993	8–11	Geliştirilmiş Nakit Para Oranı Yaklaşımı
Schneider	1994	14,8	MIMIC Yaklaşımı
Giles ve Tedds	1995	15,6	MIMIC Yaklaşımı
Gervais ve Smith	1992	3,7	GSMH Yaklaşımı
Schneider	2000	16,0	MIMIC Yaklaşımı
Schneider	2002	15,8	MIMIC Yaklaşımı
Schneider	2003	15,4	MIMIC Yaklaşımı

Kaynak: Smith (1997), Ethier (1985), Berger (1986), Mirus ve diğerleri (1994), Finlayson ve Peacock (2002) ve Schneider (2005)'deki verilerden oluşturulmuştur.

Diğer Bazı Gelişmiş Ülkelerde Kayıtdışı Ekonomi

Yukarıdaki gelişmiş ülkelerin dışında birçok gelişmiş ülkede de çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan bazıları aşağıda verilmektedir.

Avusturya için Schneider ve Enste, 1990 yılına göre nakit para talebi ile %6.1, fiziksel girdi metoduna göre %15.5 oranında kayıtdışı ekonomi tahmin etmiştir (Schneider ve Enste, 2000).

Weck–Hannemann ve Frey’in 1983 yılında, kayıtdışı ekonomi ile ilgilenen uzmanlara yapmış oldukları ankette **İsviçre**’nin kayıtdışı ekonomisinin tahmini büyüklüğünü % 5–10 arasında bulmuşlardır (Ilgın, 1999).

Christopoulos, **Yunanistan**’da ki kayıtdışı ekonominin boyutunun politikacıları uzun süreden beri ilgilendiren bir konu olduğunu ve bunun ülke ekonomisi içerisinde ciddi bir sorun olarak görüldüğünü belirtmektedir. Kanelopoulos ve diğerlerinin 1995 yılı verileri ile yapmış oldukları çalışmada kayıtdışı ekonominin boyutunun GSMH’nin %34.6’sı oranında olduğunu bulmuşlardır (Christopoulos, 2003).

Isachsen ve Strom (1989), **Norveç** için yapmış oldukları çalışmada kayıtdışı ekonomiyi hem mikro hem de makro yaklaşımla ele almıştır. Onlara göre kayıtdışı ekonomi, vergiden kaçınılan her türlü eylemi içine alır. Isachsen ve Strom’un makro yaklaşımı, para stoku üzerine yoğunlaşmaktadır. Kayıtdışı ekonominin boyutunu belirlemek için 1952 yılını baz yıl olarak ele almışlar ve bu yılda vergiden kaçınmanın olmadığını varsayımlarıdır. M1 para arzının dolaşım hızı, kayıtdışı ekonomideki para hızının tahmininde kullanılmıştır. Buna göre 1978 yılı için GSMH’nin %6,3’ü oranında kayıtdışılık tespit etmişlerdir. Mikro yaklaşımda ise kayda alınmayan yani raporlanmaya gelir üzerinde durmuşlardır. Buna göre GSMH’nin %3,5’lik kısmı 1979 yılında kayıtdışı faaliyetleri içermektedir (Isachsen ve Strom, 1989).

İsveç, Avrupa’da en yüksek vergi oranlarına sahip olması nedeniyle kayıtdışı ekonominin en çok gözlemlendiği Avrupa ülkesidir (Brodin, 2005). İsveç Kamu Araştırmaları Merkezi (SIFO) tarafından birçok kayıtdışı ekonomiyi tahmin çalışması yapılmıştır. 1978 yılında yaptıkları bir çalışmada kayıtdışı ekonominin GSMH’nin %6,7 oranında olduğunu hesaplamışlardır. İsveç’te yapılan diğer bir çalışmada, nakit para oranı kullanılarak kayıtdışı ekonominin GSMH’nin %10’u olduğu bulunmuştur (Hansson, 1989).

İrlanda için Boyle’un tüketim malları harcamalarını gösterge olarak kullandığı Guttmann’ın işlem hacmi metoduna göre yapmış olduğu

tahminlerde 1982 yılı için %9 olan kayıtdışılık 1983 yılı için % 11 olarak tahmin edilmiştir (Boyle, 1984).

Bajada (1999), *Avustralya* için zaman serilerini kullanarak bir ölçüm yapmıştır. 1967 ve 1996 yılları arasında kapsayan bu çalışmada, bireylerin vergileri ödemekten kaçındıklarını varsaymaktadır. Bu varsayım ışığında kayıtdışı ekonominin boyutunu %15 oranında tahmin etmiştir (Bajada, 2002).

Fransa için kayıtdışı ekonominin ölçümü konusunda Barthelemy (1989), 1959–1979 yılları arasındaki verileri kullanarak para talebi yaklaşımı ile tahminde bulunmuştur. Barthelemy, birçok çalışmada olduğu gibi sadece M2'yi almamış bunun yanında tasarruf depozitlerini de almıştır. 1959 yılını baz alarak yaptığı ölçümde 1979 yılında kayıtdışı ekonominin %6,3 oranında olduğunu bulmuştur (Barthelemy, 1989).

GEÇİŞ ÜLKELERİNDE KAYITDIŞI EKONOMİ

1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve iki yıl sonrada Sovyetler Birliği'nin parçalanması ile oluşan ülkelere iktisat literatüründe yaygın olarak geçiş ekonomileri denilmektedir. Geçiş ekonomileri açısından kayıtdışı ekonomi kavramı oldukça yenidir. Geçmişte sosyalist ekonomilerde kayıtdışı ekonomi kavramı bulunmamaktaydı. Ancak, bunların boyutları, özel mülkiyet ve girişim konusundaki kısıtlamalar ile devletin cezalandırma mekanizmalarının yüksekliği nedeniyle küçük ve kapitalist ekonomilere kıyaslandığında farklı içeriklere sahiptir. Bağımsızlık sonrasında ise geçiş ekonomilerinde kayıtdışı faaliyetlerin hızla yayıldığı görülmektedir (Bal, 2004).

Geçiş ekonomileri ya da geçmişte çok kullanılan ismi ile ikinci dünya ekonomileri için iki karşıt görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden ilkinde göre kayıtlı ekonominin büyümesi; mafya benzeri ekonomik faaliyetlerin negatif sosyal sermayesini ve geniş ölçekte bir vergi kaçınmasını vurgulayan kayıtdışı ekonomi tarafından engellenmektedir. Bu düşünce genel olarak Rusya ekonomisi için ileri sürülmektedir. Karşıt görüş ise, hükümetlerin göstermiş oldukları zayıf performanstır. Düşük performans gösteren girişimciler kayıtdışı ekonomiye doğru itilmektedirler (Pippidi ve diğerleri, 2000).

Birçok geçiş ekonomisi, geçiş sürecinde büyük boyutlarda kayıtdışı ekonomik sorun yaşamıştır. Bu kayıtdışı ekonomik faaliyetlerden bazıları suç sayılabilecek türden olduğu için kayıt altına alınamamıştır. Küçük üreticiler ve perakendeci sektöründe çalışanlar, faaliyetleri sonucunda yeterli kazanç sağlayamadıklarından dolayı kayıtlı sektöre girip vergi ödemeyi

tercih etmemektedirler. Buna rağmen geçiş ekonomilerindeki bazı ekonomik faaliyetler ise; yarı kayıtlı durumdadırlar. Örneğin, firma kayıt altında olmasına rağmen burada çalışanlar kayıtdışı olabilmektedir. Bu firmalar uygun politika değişiklikleri sayesinde tamamen kayıtlı hale gelmişlerdir (Djankov ve diğerleri, 2003).

Geçiş ekonomileri açısından kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin en önemli boyutu bavul ticaretidir. Bavul ticareti; başlangıçta geçici bir durum olarak değerlendirilmekte ve teşvik edilmekle birlikte geçiş ekonomilerinin giderek artan ekonomik problemlerinden birisi olmuştur (Bal, 2004).

Tablo 8. geçiş ekonomilerindeki kayıtdışı sektörlere ilişkin yapılmış bazı çalışmalardan derlenen bulguları göstermektedir. Kayıtdışılığın en düşük olduğu ülkeler Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'dır. Kayıtdışı ekonominin en yüksek gözlemlendiği ülkeler ise Azerbaycan ve Gürcistan'dır. Bu ülkelerde kayıtdışı ekonominin GSMH'ye oranı yarıdan fazladır. Estonya ve Litvanya gibi bazı reformcu ülkelerde bile kayıtdışı ekonomi hala GSMH'nin 1/3'ü kadardır (Alexeev ve Pyle, 2003).

Doğu bloğu ülkelerinde kayıtdışı ekonomi daha büyüktür. Yaygın olan görüşe göre, bu ülkelerde mal ve hizmet dağılımının önemli bir kısmı resmi GSMH tahminlerine girmez. Kayıtdışı ekonominin büyüklüğünün ve doğasının bilinmesi, geçiş döneminde çıktı dinamiklerinin yeniden tahmin edilmesini sağlar ve bu yöndeki politikaları kamu finansmanından, sosyal koruma yönüne kaydırır. Buna rağmen GSMH tahminlerine girmeyen sektörleri bilmek olanaksızdır. Bu yüzden geçerli bir tahmin yapmak çok kolay değildir (Alexeev ve Pyle, 2003).

Tablo 8: Geçiş Ülkeleri İçin Yapılmış Kayıtdışı Ekonomi Tahminleri

Fiziksel Girdi (Elektrik Tüketimi) Yaklaşımı						
Ülkeler	1989-1990 ¹	1990-1993 ²	1994 ³	1995 ³	1999 ⁴	2000 ⁶
Azerbaycan	21,9	41,0	58,0	60,6	60,1	60,6
Beyaz Rusya	15,4	31,7	18,9	19,3	47,1	48,1
Estonya	19,9	35,9	25,1	11,8	39,1	-
Gürcistan	24,9	50,8	63,5	62,6	66,1	67,3
Kazakistan	17	29,8	34,1	34,3	42,2	43,2
Kırgızistan	-	27,1	-	-	39,4	39,8
Letonya	12,8	32,2	34,2	35,3	39,6	39,9
Litvanya	11,3	38,1	28,7	21,6	29,4	30,3
Moldova	18,1	-	39,7	35,7	44,1	45,1
Rusya	14,7	36,9	40,3	41,6	45,1	46,1
Ukrayna	16,3	37,5	45,7	48,9	51,2	52,2
Özbekistan	11,4	23,3	9,5	6,5	33,4	34,1
Bulgaristan	24	32,7	29,1	36,2	36,4	36,9
Hırvatistan	22,8	39,0	-	-	32,4	33,4
Çek Cum.	6,1	28,7	17,6	11,3	18,4	19,1
Macaristan	27,5	30,9	27,7	29	24,4	25,1
Makedonya	-	40,4	-	-	45,1	-
Polonya	17,7	31,8	15,2	12,6	27,4	27,6
Romanya	18	29,0	17,4	19,1	33,4	34,4
Slovakya	6,9	30,6	14,6	5,8	18,3	18,9
Slovenya	-	28,5	-	-	26,7	27,1
Sırbistan	-	-	-	-	34,5	-
Ermenistan ⁵	31	108	80	74	45,3	46,3

Kaynak: 1. Bal (2004), 2. Schneider ve Enste (2000), 3. Alexeev ve Pyle (2003), 4. Djankov ve diğerleri (2003), 5. Tunyan (2005), 6. Schneider (2005)

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KAYITDIŞI EKONOMİ

Kayıtdışı ekonomik sektör pek çok gelişmekte olan ülkenin ekonomik faaliyetleri üzerinde önemli etkilere sahiptir. ILO raporlarına göre 1990–1994 yılları arasında Latin Amerika’daki kayıtdışı sektör yeni yaratılan iş alanlarının %80’ini oluşturmaktadır. Afrika’da istihdamın %61’ini kayıtdışı istihdam oluşturmaktadır. Ayrıca krizden önce Asya ülkelerinde istihdamın %40-50’si arasında kayıtdışı istihdamdan söz edilebilir (Fleming ve diğerleri, 2000).

Jagannathan’a göre; gelişmekte olan ülkelerdeki piyasalar, neo-klasik teorinin öne sürdüğü gibi tam işleyen piyasalar değildir. Gelişmekte olan ülkelerin en fakirlerinde bile organize olmuş denebilecek piyasalar vardır. Bu piyasaların temelini kanunlar ve düzenlemeler oluşturur. Bu organize piyasaların dışında organize olmamış veya kayıtdışı sektörler vardır. Kayıtdışı sektörün büyüklüğü GSMH’nın %30’u ile %70’i arasında değişmektedir. Bu kayıtdışı sektörün büyük bir kısmını kırsal kesim ve ikincil piyasa oluşturur (Fleming ve diğerleri, 2000).

Kayıtdışı ekonomi ile uyuşturucu ticareti arasındaki ilişki çok karmaşıktır. Yasadışı uyuşturucu üretiminin esas olarak ekonomik nedenlerden meydana geldiğine inanılmaktadır. Yasadışı uyuşturucu üretimi ile GSMH arasındaki ve insani gelişme endeksi arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan araştırmalar sonucunda anlamlı sonuçlar bulunamamıştır. Ekonomik gelişmenin yasadışı sektörü azaltacağı düşünülmektedir (Fleming ve diğerleri, 2000).

Tablo 9: Bazı Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Yapılmış Kayıtdışı Ekonomi Tahminleri

ÜLKELER	Kayıtdışı Ekonominin GSMH'ya Oranı % (1990–1993)
Nijerya ve Mısır	68 – 76
Tunus ve Fas	39 – 45
Guatemala, Meksika, Peru ve Panama	40 – 60
Şili, Kostarika, Venezuela, Brezilya, Paraguay ve Kolombiya	25 – 30
Tayland,	70
Filipinler, Sri Lanka, Malezya ve Güney Kore	38 – 50
Hong Kong ve Singapur	13

Kaynak: Matthew H. Fleming, John Roman ve Graham Farrell “The Shadow Economy” Journal of International Affairs, Vol.53, No:2, Spring 2000.

Gelişmekte olan ülkelerdeki kayıtdışı ekonominin büyüklüğünün, geçiş ekonomileri ve gelişmiş ekonomilere oranla daha büyük olduğu konusunda birçok çalışma bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde kayıtdışılığın oranı GSMH'nın %13'ü ile %76'sı arasında değişmektedir. Bazı gelişmekte olan ülkelerdeki kayıtdışı ekonominin büyüklüğü konusunda yapılmış olan tahminler Tablo 8'de verilmiştir.

SONUÇ

Resmi GSMH'yı tahmin etmede kullanılan, var olan yöntemlerle ölçülemeyen ve GSMH hesapları dışında kalan gelir yaratıcı faaliyetlerin oluşturduğu kayıtdışı ekonomi olgusu küresel bir sorun olarak dünya ekonomilerini tehdit etmektedir. Kayıtdışılık, gelişmiş ülkeler, geçiş ülkeleri ve gelişmekte olan ülkelerde GSMH'nın büyük bir oranını kapsamaktadır. Gelişmiş ülkelerde bu oran %8 ile %30 arasında değişirken, geçiş ülkelerinde %67 gibi bir orana kadar çıkabilmektedir. Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde ise kayıtdışı ekonominin GSMH'ya oranı %30 ile %70 arasında değişmektedir. Sorunun bir ülke ile sınırlı kalmayıp dünya üzerindeki tüm ülkeleri ilgilendiriyor olması bu sorunun çözümünün de uluslar arası arenada aranmasını gerektirmektedir. Bu yüksek oranlar dikkate alındığında kayıtdışı ekonomi konusunda küresel bir mücadeleye gidilmesi için bir işbirliğinin oluşması zorunluluk halini almaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C. (2000), *Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi*, Ankara: TOSYÖV Yayınları
- Alexeev, M. ve Pyle, W. (2003). “A Note on Measuring the Official Economy in the Former Soviet Republics”, *Economics of Transition*, 11 (1):153–175
- Altuğ, O. (1999). *Kayıtdışı Ekonomi*, İkinci Baskı, İstanbul:Türkmen Kitabevi
- Bajada, C. (2002). “How Reliable are the Estimates of the Underground Economy?”, *Economics Bulletin*, 3 (14):1–11
- Bal, H. (2004). “Geçiş Ülkelerinde Yolsuzluk ve Kayıtdışı Ekonomi: Kırgızistan Bavul Ticareti Örneği”, *İktisat, İşletme ve Finans*, 219:72–92
- Barthelemy, P. (1989). “The Underground Economy in France”, in ed. E. L. Feige, *The Underground Economies: Tax Evasion and Information Distortion*, Cambridge University Press:281–294
- Berger, S. (1986). “The Unrecorded Economy: Concepts, Approach and Preliminary Estimates for Canada, 1981”, in *Canadian Statistical Review*, 61:VI-XXVI
- Bonjean A. C. ve Chambas G. (2003). “Taxing the Urban Unrecorded Economy in Sub-Saharan Africa”, *Hard to Tax Conference in Atlanta*, May.
- Bovi, M (2004). “An Improvement of the Tanzi Method for the Estimation of Italian Underground Economy”, *Public Economics*, 0404009:1–14.
- Boyle, G.E. (1984). “In Search of Ireland’s Black Economy”, *Irish Banking Review*, 4
- Brodin, E. (2005). “İsveç Refah Devleti: Kayıp Cennet” (çev.S. Erdal), <http://www.canaktan.org/politika/anti-leviathan/diger-yazilar/erdal-isvec-refah.pdf> (09.02.2005)
- Broesterhuizen, G.A.A.M. (1989). “The Unobserved Economy and the National Accounts in the Netherlands: A Sensitivity Analysis” in ed.

E. L. Feige, *The Underground Economies: Tax Evasion and Information Distortion*, Cambridge University Press.:159-174

Christopoulos, D. K. (2003). “Does Underground Economy Respond Symmetrically to Tax Changes? Evidence from Greece”, *Economic Modelling*, 20 (3):563–570

Contini, B. (1989) “The Irregular Economy of Italy: A Survey of Contributions” in ed. E. L. Feige, *The Underground Economies: Tax Evasion and Information Distortion*, Cambridge University Press: 237–250

Çetintaş, H. ve Vergil, H. (2003), “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4 (1):15–30

Derdiyok, T. (1993). “Türkiye’nin Kayıtdışı Ekonomisinin Tahmini”, *Türkiye İktisat Dergisi*, 14:54-63

Djankov, S., Lieberman, I., Mukherjee, J.,ve Nenova T. (2003). “Going Informal: Benefits and Costs”, in Boyan Belev (ed.), *The Informal Economy in the EU Accession Countries*, Sofia:Center for the Study of Democracy: 63-80

Eilat Y. ve Zinnes C. (2002). “Shadow Economy in Transition Countries: Friend or Foe? A Policy Perspective”, *World Development*, 30 (7):1233-1254

Ethier, M.(1985). “The Underground Economy: A Review of the Economic Literature and New Estimates for Canada” in Francois Vaillancourt, ed., *Income Distribution and Economic Security in Canada*, University of Toronto Press.

Feige E. L (1977). “How Big is the Irregular Economy?”, *Challenge*, 22:5–13

Feige, E. L. (1981). “The U.K.’s Unobserved Economy: a Preliminary Assessment”, *Journal of Economic Affairs*, 1 (4):205–212

Finlayson, J.A. ve Peacock, K.(2002). “How Big is the Underground Economy?”, *Policy Perspectives*, 9 (3)

Fleming, M.H., Roman, J. ve Farrell, G. (2000). “The Shadow Economy” *Journal of International Affairs*, 53:387–409

- Frey, B.S. (1994). “Gölge Ekonomi ve İktisat Politikası” (çev.A. Kibritçioğlu), *Ekonomik Yaklaşım*, 5 (13):91-108
- Gyls, P. (2005), “Economy, Anti-Economy, Underground Economy: Conceptual and Terminological Problems”, *Ekonomika*, 72:1–11
- Hansson, I. (1989). “The Underground Economy in Sweden” in Edgar L. Feige, ed. *The Underground Economies: Tax Evasion and Information Distortion*, Cambridge University Press:219–236
- İlgin, Y. (1999). *Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutları*, Ankara: DPT Uzmanlık Tezleri
- İlgin, Y. (2002). “Kayıtdışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye’de Durum”, *Planlama Dergisi*, DPT’nin Kuruluşunun 142. Yılı Özel Sayı:145–156
- Isachsen, A.J. ve Strom S. (1989). “The Hidden Economy in Norway with Special Emphasis on the Hidden Labour Market, in Edgar L. Feige, ed. *The Underground Economies: Tax Evasion and Information Distortion*, Cambridge University Press:251–265
- Johnson, S., Kaufmann, D., McMillan, J. ve Woodruff C. (2000). “Why Do Firms Hide? Bribes and Unofficial Activity After Communism”, *Journal of Public Economics*, 76:495–520
- Karlinger, L. (2006), “The Underground Economy in the Late 1990’s: Evading Taxes, or Evading Competition?” <http://homepage.univie.ac.at/liliane.karlinger/underground.PDF> (25.12.2006)
- Kirchgassner, G. (1983), “Size and Development of the West German Shadow Economy -1955–1980”, *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 139:197–214.
- Langfeldt, E. (1989). “The Underground Economy in the Federal Republic of Germany: A Preliminary Assesment”, in Edgar L. Feige, (ed.) *The Underground Economies: Tax Evasion and Information Distortion*, Cambridge University Press:197–217
- Mirus, R., Smith, R.S. ve Karoleff V. (1994). “Canada’s Underground Economy Revisited: Update and Critique”, *Canadian Public Policy*, 20 (3):235–252

- Mummert, A. ve Schneider, F. (2002). “The German Shadow Economy: Parted in a United Germany”, *Finanzarchiv: Public Finance Analysis*, 58 (3): 286–316
- O’Higgins, M. (1989). “Assessing the Underground Economy in the United Kingdom,” in Edgar L. Feige (ed.), *The Underground Economies: Tax Evasion and Information Distortion*, Cambridge University Press:175–195
- Özçelik, Ö. ve Özcan, S.E. (2006). “Kayıtdışı Ekonominin Sebepleri, Etkileri, Ölçümü ve Türkiye Örneği” içinde Süleyman Aydın (ed.) *Yolsuzluk –nedenleri, etkileri, çözüm yolları-* , Ankara: Turhan Kitabevi:165–196
- Özsoylu, A.F. (1996). *Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Paglin, M. (1994). “The Underground Economy, New Estimates from Households Income and Expenditure Surveys”, *The Yale Law Journal*, 103: 2239–2257
- Pippidi Mungiu, A., Ionita S. ve Mandruta, D. (2000). “In the Shadow Economy”, *SOCO Project Paper*, 80.
- Schneider, F. (2005). “Shadow Economies Around the World: What Do We Really Know?”, *European Journal of Political Economy*, 21: 598–642
- Schneider, F. ve Enste D.H. (2000)., “Shadow Economies: Size, Causes and Consequences”, *Journal of Economic Literature*, 38:77-114
- Smith, P.M. (1997). “Assessing the Size of the Underground Economy: The Statistics Canada Perspective”, in O. Lippert and M. Walker eds. *The Underground Economy: Global Evidence of Its Size and Impact*, Vancouver, British Columbia, Canada: The Fraser Institute:11–36.
- Tunyan, B., (2005). “The Shadow Economy of Armenia: Size, Causes and Consequences”, *Third Armenian International Policy Research Group Conference*, Washington DC: World Bank, 15–16 January
- Üzeltürk H. (2004), “Gölgelerin Efendisi: Gölge Ekonomi Bazı Ülkelerden Örnekler”, *XIX. Türkiye Maliye Sempozyumu Bildiri Kitabı*:351–372